

JÓZEF WOLCZAŃSKI

L'Intervention de l'archevêque Bolesław Twardowski chez l'archevêque Adam Stefan Sapieha en 1944 pour protéger les Polonais contre les invasions des nationalistes ukrainiens

Résumé

La systématisation de l'extermination de la population polonaise dans la région Est de la Petite Pologne, par les nationalistes ukrainiens à l'époque de la Deuxième Guerre mondiale, obligea le métropolitain de Lvov de culte latin, Bolesław Twardowski, à demander de l'aide à différentes autorités. Une intervention sans succès, entreprise dans les années 1943-1944, auprès du supérieur de l'Eglise greco-catholique à Lvov, l'archevêque Andrzej Szeptycki, ainsi qu'une pétition sans effet adressée, en février 1944, au gouverneur du District de Galicie Otto Gustave Wächter, le firent se tourner vers le nestor de l'Episcopat polonais – le métropolitain de Cracovie, l'archevêque Adam Stefan Sapieha.

Dans l'impossibilité de se rendre personnellement chez lui, il eut recours à la correspondance par lettre. Ainsi, il lui envoya trois lettres, le 8 mars, le 21 mars et le 13 juillet 1944. Elles comprenaient un rapport détaillé concernant la situation dramatique de la population polonaise, du clergé romano-catholique et de la paroisse de l'archidiocèse de Lvov. L'archevêque Twardowski cita les noms des prêtres morts, il indiqua le nombre précis de victimes parmi les fidèles, il présenta les registres des paroisses désertes et des églises abandonnées suite à la terreur ukrainienne.

Les lettres du métropolitain de Lvov ne devaient pas décrire uniquement la situation de la population polonaise pendant la guerre, mais elles devaient aussi servir d'impulsion pour attirer l'attention du reste de la Pologne sur les événements se déroulant à l'Est du territoire polonais. En effet, l'archevêque Sapieha, en se servant des données statistiques obtenues, dressa le 27 mars 1944, une lettre d'intervention au chef du Gouvernement général, dr Hans Frank. Le sort de cette lettre est inconnu, mais dans la mesure où le génocide continua dans cette région jusqu'en 1946, on suppose qu'elle n'eut aucun effet. En tout cas, le métropolitain de Cracovie, essaya d'organiser un réseau d'aide destinée à la population laïque et au clergé, en s'évadant de la région Est de la Petite Pologne vers l'Ouest. Ces gens devaient trouver une aide temporaire dans l'archidiocèse de Cracovie jusqu'au moment où leur situation vitale se stabiliserait.

JÓZEF WOLCZAŃSKI – ks., dr hab., prof. PAT, ur. 1959 r., kierownik Katedry Historii Kościoła XIX i XX wieku w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Zainteresowania naukowe: dzieje Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej XIX/XX w., historia kultury chrześcijańskiej na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej, relacje narodowe i obrządkowe tamże do 1946 r., biografistyka, edytorstwo źródeł.

KRZYSZTOF SYCHOWICZ

WŁADZE KOMUNISTYCZNE WOBEC UROCZYŚĆCI MILENIJNYCH W ŁOMŻY I DROHICZYNIE (1966 R.)

Wiemy już dzisiaj, że zorganizowane przez Kościół katolicki obchody Milenium Chrztu Polski były jednym z najważniejszych wydarzeń w historii PRL-u. Zdecydował o tym m.in. ich masowy charakter, jak też paradoksalnie reakcja samych władz komunistycznych na te uroczystości. Tak jak w całym kraju również w woj. białostockim przygotowania poszczególnych kurii nadzorowane były przez Służbę Bezpieczeństwa, której funkcjonariusze poprzez rozbudowaną sieć informatorów gromadzili wiadomości na temat ich działań.

Kulminacją był rok 1966, na którego początku dodatkowo w akcję kontroli uroczystości milenijnych wplotły się działania mające na celu zdyskredytowanie Episkopatu, w związku z orędziem do biskupów niemieckich. Wszystko to potwierdzała wypowiedź Władysława Gomułki z 14 stycznia 1966 r. na sesji Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, gdzie stwierdził m.in. „Biskupi nie chcą przemawiać językiem marksistowskim, ale przemawiają politycznym językiem reakcji. Jeżeli kardynał Wyszyński, czy arcybiskup Kominek i inni biskupi chcą wypowiadać poglądy na różne problemy polityczne – nie zabraniamy, ale niech to będzie zgodne z polityką jaką rząd Polski Ludowej prowadzi, niech Kościół nie przeciwstawia się państwu. Niech nie uważa, że sprawuje rząd dusz w narodzie. Czasy te przeszły w bezpowrotną przeszłość i nigdy już nie wrócą”¹. Można tę wypowiedź uznać za podsumowanie dotychczasowych działań władz komunistycznych, jak też zapowiedź tego co miało mieć miejsce w przyszłości.

¹ Archiwum Państwowe w Białymstoku, KW PZPR w Białymstoku, 33/XIV/56, Informacja sekretariatu KW PZPR w Białymstoku dotycząca przebiegu milenijnych uroczystości kościelnych w Łomży, Drohiczynie i Białymstoku, 1967 r., k. 191. (dalej APB).

Do 31 stycznia 1966 r. przeprowadzono ogółem w powiatach 174 rozmowy z duchownymi, ponadto w Wydziale do Spraw Wyznań przeprowadzono siedem rozmów z osobami, które podczas spotkań z przewodniczącymi Powiatowych Rad Narodowych zajmowały wrogą wobec władz postawę. W pierwszej kolejności akcją tę przeprowadzono na terenie pow. Elk, Gołdap, Olecko, a następnie pozostałych. Spotkania odbywały się według podobnego schematu: najpierw rozmowy z duchownymi określanymi jako lojalni i umiarkowani, a później z resztą księży. Jak odnotowano 72 z nich zajęło stanowisko wyraźnie „pozytywne”, krytykując orędzie, 64 postawę umiarkowaną (nie chcieli zająć wyraźnego stanowiska solidaryzując się z opinią społeczną, z drugiej unikając krytyki autorów orędzia)². 38 księży zajęło negatywną (według władz komunistycznych) postawę, chwając orędzie jako dokument słuszny i religijny oraz krytykując skierowane przeciwko Kościołowi artykuły prasowe.

W diecezji łomżyńskiej do 31 stycznia 1966 r. przeprowadzono 82 takie rozmowy, z tego grona 33 duchownych (w tym dziekani) w sposób wyraźny i zdecydowany skrytykowały orędzie. I tak ksiądz z Tabędza pow. Zambrów ocenił pozytywnie reakcje społeczne i komentarze prasowe, również ks. Stanisław Dąbrowski z Klukowa (do niedawna oceniany negatywnie przez władze) oświadczył, że orędzie godzi w interes narodowy i potępił je. Natomiast jako niepotrzebne orędzie określił ks. Józef Napiórkowski z Pawłówki (jego postawa wydaje się usprawiedliwiona, ponieważ wcześniej był on karany więzieniem za uchylanie się od prowadzenia księgi inwentarzowej). Jedno z najbardziej radykalnych stanowisk zajął ks. Stanisław Miklaszewicz z parafii Nowogród, który w życzeniach noworocznych przesłanych przewodniczącemu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Łomży stwierdził, że nic nie może skłonić Polaków do podania ręki na zgodę Niemcom i to oni powinni „na klęczkach” prosić o przebaczenie. Ogólnie w diecezji łomżyńskiej 12 księży, w tym dwóch dziekanów, zajęło postawę negatywną (tzn. nie poparło stanowiska władz komunistycznych), a pięciu z nich (ks. Jan Rogowski z Dąbrówki pow. Wysokie Mazowieckie, ks. Józef Janu-

² APB, KW PZPR w Białymstoku, 33/XIV/63, Informacja o wynikach rozmów przeprowadzonych przez przewodniczących PPRN z księżmi w sprawie orędzia, 1966 r., k. 13.

szewski z Grajewa, ks. Paweł Tawrel z Niedźwiadnej pow. Grajewo, ks. Stanisław Prószyński z Kobyłina pow. Wysokie Mazowieckie i ks. Wincenty Krajewski z Tykocina pow. Białystok) uczyniło to w sposób bardzo ostentacyjny. Miedzy innymi ks. Prószyński stwierdził, że orędzie było sprawą Kościoła i nie godziło w interes państwa, a ks. Krajewski obwinił władze za ataki na duchownych oraz pochwalił próbę biskupów pogodzenia narodu polskiego i niemieckiego. Ponadto 37 uchylało się od zajęcia jednoznacznego stanowiska i prawie wszyscy ubolewali nad tym, że może dojść do pogorszenia się stosunków pomiędzy państwem a Kościołem³.

W takiej to atmosferze trwały przygotowania do kulminacji zapoczątkowanych przez Kościół katolicki w 1956 r. obchodów milenijnych. Opracowany przez Episkopat program uroczystości diecezjalnych, związanych z obchodami 1000-lecia Chrztu Polski przewidywał m.in. zorganizowanie w kościołach katedralnych imprez związanych ze świętem patrona kościoła lub diecezji i uroczyste sesje w katedrach. W parafiach rok jubileuszowy miał się zacząć w dniach 9-17 kwietnia 1966 r., a ich kulminacyjnym momentem było uroczyste odnowienie chrztu 14 kwietnia. Na 3 maja przewidziano natomiast organizację procesji, odpustów i adoracji. Przez cały rok miała też trwać akcja odnawiania krzyży przydrożnych, a 31 grudnia 1966 r. zakończenie obchodów milenijnych miało oznajmić bicie w dzwony⁴. Jednym z ważniejszych elementów obchodów milenijnych była peregrinacja kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej zapoczątkowana 26 sierpnia 1957 r. i trwająca do czerwca 1966 r.⁵ W okresie tym odwiedziła ona m.in. parafie archidiecezji warszawskiej, diecezji podlaskiej, łomżyńskiej, białostockiej, warmińskiej, wrocławskiej, katowickiej i archidiecezji gnieźnieńskiej.

Chociaż główne uroczystości na terenie woj. białostockiego odbywały się w drugiej połowie 1966 r., to już od jego początku gromadzono

³ *Ibidem*, k. 16 in.

⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku, 045/703, Informacja dotycząca przygotowań do obchodów kościelnych 1000-lecia Chrztu Polski, 28 I 1966 r. Białystok, k. 18 in.; *Ibidem*, Wyciąg z wytycznych programu ogólnopolskiego hierarchii kościelnej na 1966 r. pt. „Wielki jubileusz 1000-lecia Chrztu Polski”, k. 22 in. (dalej AIPN Bi)

⁵ AIPN Bi, 0062/309, Z. Mi g r o s, *Obchody milenijne kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1956-1967*, Warszawa 1980, s. 82 in.

informacje o mających w związku z nimi przygotowaniach. I tak odnośnie diecezji drohiczyńskiej odnotowano, że na jej terenie odbyły się konferencje duchownych poświęcone problematyce milenijnej, 21 lutego 1966 r. w Ciechanowcu (dla dekanatu ciechanowieckiego i brańskiego), 22 lutego w Siemiatyczach i 24 lutego w Bielsku Podlaskim. Według informacji zdobytych przez SB wzięli w nich udział bp Władysław Jędruszek, ks. Eugeniusz Borowski i profesor Seminarium Duchownego w Drohiczyźnie ks. Michał Wilniewicz. W ich trakcie ordynariusz wskazywał na potrzebę masowego uczestnictwa wiernych w przygotowywanych uroczystościach, a ks. Borowski wspominał o historycznych zasługach Kościoła w rozwoju kultury i ekonomii narodu. Jego zdaniem Kościołowi przypisywano w tym okresie „wsteczne” tendencje aby wykazać, że to co katolickie nie jest polskie⁶.

Już 1 marca 1966 r. zastępca Komendanta Wojewódzkiego MO do Spraw Bezpieczeństwa w Białymstoku płk Leon Sobczyk informował kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO kpt. Edwarda Rodziewicza, iż program obchodów 1000-lecia chrztu polski w Drohiczyźnie oparty został o wytyczne programu krajowego. Stwierdził m.in., że jubileusz miał przede wszystkim charakter maryjny, kościelny, narodowy i duszpasterski⁷. W informacji tej była też mowa o przygotowywanych przez duchowieństwo zjazdach ministrantów w dniach 19 i 22 maja oraz 12 czerwca w Bielsku Podlaskim, Brańsku, Ciechanowcu i Siemiatyczach, podkreślanii w kazaniach dziejów parafii, organizowaniu wystawy diecezjalnej przez księży Borowskiego, Władysława Hładkowskiego, Tadeusza Tararuja i Leona Giryna. Władze diecezji przewidywały również konsekrację świątyń w Hajnówce, Grannem, Czeremsze i Niemyjach, a także dokonanie święceń kapłańskich alumnów w Ciechanowcu, Hajnówce lub Siemiatyczach⁸.

⁶ AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KWMO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku płk K. Modelewskiego do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO w Białymstoku dotycząca nadzwyczajnych konferencji dekanalnych kleru w diecezji drohiczyńskiej, 8 III 1966 r. Białystok, k. 86 in.

⁷ AIPN Bi, 045/673, Informacja zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku płk L. Sobczyka do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KWMO w Białymstoku dotycząca przygotowań do obchodu 1000-lecia Chrztu Polski w diecezji drohiczyńskiej, 1 III 1966 r. Białystok, k. 62.

⁸ *Ibidem*, k. 65 in.

Według Referatu do Spraw Bezpieczeństwa w Łomży, będącej pierwszą miejscowością w województwie, do której mieli przybyć przedstawiciele Episkopatu, miejscowe duchowieństwo po zakończeniu oficjalnych dyskusji na temat orędzia przystąpiło do organizowania etapowych uroczystości milenijnych. Między innymi inspirowało ono wiernych do budowania kapliczek i kościołów. Porządkowano też cmentarze kościelne, grzebalne (co miało miejsce tylko w Łomży) i posesje poszczególnych parafii. Ciekawym pomysłem, odnotowanym również przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, była idea ks. Antoniego Roszkowskiego budowy nowego kościoła na gruzach nie istniejącej już świątyni w Starej Łomży. Stwierdzono też dwa przypadki przyspieszonych remontów kościołów w Miastkowie i Nowogrodzie⁹. Jak widać na powyższych przykładach nic nie uszło uwadze pracowników SB i ich informatorów, nawet tak błahe sprawy jak sprzątanie budynków i ich otoczenia.

W ramach akcji milenijnej kuria łomżyńska w dniach 25-30 kwietnia 1966 r. zorganizowała „Tydzień budzenia powołań kapłańskich i zakonnych” w celu zwiększenia naboru kandydatów do WSD. Planowano również przygotowanie wystawy w kościele garnizonowym. Z okazji zbliżających się uroczystości zalecano m.in. budowę lub odnawianie chrzcielnic, rozbudowę punktów katechetycznych, objęcie nauczaniem religii wszystkich dzieci w wieku szkolnym i udzielanie pomocy rodzinom wielodzietnym. Wśród wydanych zaleceń znalazło się także wezwanie do wznoszenia nowych i odnawiania starych krzyży. Do 23 kwietnia 1966 r. ustalono dwa przypadki, odebrane jako skutek wspomnianego apelu, postawienia nowych krzyży m.in. w pow. kolneńskim i augustowskim¹⁰.

Ponadto w okresie tym SB w Kolnie obok ukierunkowania agentury na kontrolowanie kazań księży i biskupów, w porozumieniu z KP MO wzmogło kontrolę ruchu drogowego oraz nadzorowało przebieg uro-

⁹ AIPN Bi, 045/678, Sprawozdanie z pracy Referatu do Spraw Bezpieczeństwa KP MO w Łomży za 1966 r., 14 XII 1966 r. Łomża, k. 120 in.

¹⁰ AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku płk K. Modelewskiego do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO w Białymstoku o sytuacji wśród kleru woj. białostockiego w związku z millennium, 23 IV 1966 r. Białystok, k. 126 in.

czystości 30 kwietnia i 3 maja 1966 r.¹¹ Oprócz tego w związku z centralnymi uroczystościami milenijnymi planowanymi w Łomży polecono informatorom ustalić skład osobowy poszczególnych delegacji i wypowiedzi na temat ich przebiegu. Natomiast w pow. Suwałki, w związku z obchodami milenijnymi tajni współpracownicy (t.w.) wywodzący się z grona księży jak „Józef”, „Adam”, „Kazik” i „Stanisław” informowali o zaleceniach hierarchii kościelnej wydawanych w związku obchodami 1000-lecia Chrztu Polski¹².

Podobne działania podjęło SB w Augustowie, które w związku z uroczystościami milenijnymi przewidywało m.in. uaktywnienie działań operacyjnych przeciwko księżom: w Augustowie (proboszcz i wikariusz), w Bargłowie (proboszcz i wikariusz), w Sztabinie i Prusce (proboszczowie). Miały one dotyczyć ich stosunku do orędzia, neutralizowania wpływu wywieranego przez nich na życie społeczno-polityczne parafii, uniemożliwienia im penetracji środowisk młodzieżowych i inteligencji. Założenia te realizowało sześciu t.w., w tym czterech księży i kontakty obywatelskie. Nadzór nad realizacją powierzono kpt. Konstantemu Chilimoniukowi i por. Majewskiemu. Mieli oni zapewnić dopływ informacji m.in. w związku z: wiecem mieszkańców Augustowa 17 kwietnia 1966 r., powitaniem sztafet z Suwałk, Sejn i Augustowa, wyjazdem sztafet do Grajewa, Świętem Pracy, 22 Lipca, a także o osobach i grupach skłonnych do prowadzenia wrogich (skierowanych przeciwko władzy komunistycznej) działań. O wszelkich nieprawidłowościach informowano instancje partyjną, w tym również o osobach biorących wcześniej udział w walce z „władzą ludową”¹³. W pow. Bielsk Podlaski planowano natomiast: dokumentować wrogą działalność księży w parafiach Ruda, Brańsk, Klichy i Niemyje przy pomocy trzech aktywnych i pięciu wyeliminowanych t.w. oraz siedmiu k.o.¹⁴ Jako cel postawiono przed SB pozyskanie

¹¹ AIPN Bi, 045/676, Plan zabezpieczenia operacyjnego milenijnym imprez kościelnych i państwowych od 30 IV do 23 VII 1966 r., 19 IV 1966 r. Kolno, k. 56 in.

¹² AIPN Bi, 045/676, Plan działania SB w Suwałkach w związku z obchodami 1000-lecia Państwa Polskiego, 18 IV 1966 r. Suwałki, k. 108.

¹³ AIPN Bi, 045/676, Plan operacyjno-rozpoznawczo-profilaktyczny SB w Augustowie w związku z uroczystościami 1000-lecia Państwa Polskiego i milenijnymi organizowanymi przez Kościół, 16 IV 1966 r. Augustów, k. 6 in.

¹⁴ AIPN Bi, 045/676, Plan operacyjno-rozpoznawczo-profilaktyczny SB w Bielsku Podlaskim na okres trwania uroczystości milenijnymi, 16 IV 1966 r. Bielsk Podlaski, k. 21 in.

dwóch nowych t.w. spośród świeckiego aktywu katolickiego i utrzymanie kontaktu z dwoma księżmi, którzy (nie będąc t.w.) przekazywali informacje o zamiarach i nastrojach duchowieństwa. Nie zapomniano tutaj również o zwróceniu uwagi na ewentualne próby reaktywowania wypadków zaślubdowskich i diecezjalnym zjeździe nauczycieli w Drohiczynie, który w wypadku dojścia do skutku miał infiltrować t.w. „Cichy”.

Natomiast w sprawozdaniu SB w Zambrowie pojawiła się informacja o przygotowywaniu przez Powiatowy Komitet Obchodu Tysiąclecia Państwa Polskiego w dniach 19-20 kwietnia 1966 r. etapu sztafety państwowej na odcinku Wysokie Mazowieckie – Zambrów – Łomża oraz sztafet międzygromadzkich¹⁵. W tych samych dniach odbyć się miały wiece w Zambrowie, Laskowcu, Rutkach i Wygodzie, a w drugiej połowie kwietnia (jak to określono) spotkania oficerów WP ze społeczeństwem w 130 miejscowościach na terenie powiatu. Na 30 kwietnia przewidziano akademię 1-majową w Zambrowie, a 1 Maja wiec i manifestację w Zambrowie i kilku większych miejscowościach na tym terenie oraz obchody związane z XXII rocznicą powstania PKWN. Wszystkie te działania miały na celu ograniczenie liczby osób biorących udział w uroczystościach kościelnych oraz dostarczenie tematów prasie komunistycznej, nagłaśniającej jednostronnie te wydarzenia.

Odnosnie duchowieństwa w materiałach aparatu bezpieczeństwa z tego okresu nie stwierdzono jego wrogich wystąpień, poza osobą ks. Józefa Milanowskiego z Szumowa, który 10 i 14 kwietnia 1966 r. wzywał wiernych z ambony do poparcia programu milenijnego opracowanego przez prymasa Wyszyńskiego i przeciwstawienia się uroczystościom państwowym. Oprócz tego spodziewano się kolejnych negatywnych wystąpień duchownych w Puchałach, Zambrowie i Szumowie. W związku z tym zalecano funkcjonariuszom m.in. kontrolować udział kurialistów w adoracjach odbywających się w dniach 3-5 maja tego roku w parafii Kołaki. Szczególną uwagę miano zwrócić na ks. Józefa Milanowskiego i ks. Eugeniusza Sierbińskiego, jako najbardziej skłonnych do „szkodliwej działalności”. Zając się tym mieli t.w. „Telimena”, „Tyc”, „Kanał”, „Hi-

¹⁵ AIPN Bi, 045/676, Plan zapewnienia bezpieczeństwa w okresie poprzedzającym i w czasie uroczystości państwowych związanych z obchodem Tysiąclecia Państwa Polskiego, 15 IV 1966 r. Zambrów, k. 135-137.

polit” oraz k.o. „Cygan” i „Firma” pod nadzorem kpt. Sergiusza Zielenkiewicza.

Natomiast w Siemiatyczach mjr Wacław Abramowski przez sieć tajnych współpracowników nadzorował działalność księży Henryka Kardasza, Wincentego Marczyka, Józefa Barszczewskiego, Wiktora Glińskiego, St. Płonowskiego i Władysława Pykało zdradzających, według SB, skłonność do solidaryzowania się z „reakcyjną” częścią hierarchii, co do realizacji programu milenium. Pozostawali oni w sferze zainteresowania t.w. „Akowiec”, „Walentyna”, „Ego” i k.o. „Ignacy” oraz „Emilia”. Nastroje środowisk katolickich, w tym lekarzy i nauczycieli w Siemiatyczach, Drohiczynie i Ciechanowcu kontrolować mieli t.w. „Ego”, „Zygmunt”, „Stanisław”, „Zbych”, „Józef” oraz k.o. „Janusz”, „Pobożny”, „Wanda”. SB spodziewało się przeciwdziałania państwowym obchodom i aktywizacji aktywu katolickiego, środowisk młodzieżowych i nauczycieli w Drohiczynie, Ciechanowcu i ewentualnie Siemiatyczach przez księży Tadeusza Tararuja, Henryka Kardasza, Glińskiego, Wasaka i Bogusza.

Do rozpoznania sytuacji poza agenturą wykorzystywano także kontakty służbowe z kierownictwem szkół. W przypadku podjęcia przez kurie decyzji o organizowaniu święceń kapłańskich w Siemiatyczach, funkcjonariusze zostali zobowiązani do zabezpieczenia dopływu informacji z tych uroczystości. Podobnie sprawa przedstawiała się z konsekracją kościoła w Grannem, do czego wykorzystywano t.w. „Stanisław” i byłego t.w. „Bojar”. Informacji ze święta patronalnego diecezji przypadającego 2 października 1966 r. dostarczyć mieli t.w. „Ego” i „Zygmunt”. Natomiast wygłaszane w tym okresie kazania nadzorowali: t.w. „Józef”, „Ego” oraz k.o. „Chętny” i „Janusz”, będący w składzie delegacji parafialnych¹⁶.

Dalej też SB śledziło nawet najdrobniejsze przejawy aktywności duchowieństwa. I tak odnotowano m.in., iż w związku z uroczystościami organizowanymi na Jasnej Górze 3 maja 1966 r. dzień wcześniej z Białegostoku wyjechało 200 osób, w tym dwu kurialistów. W gronie tym było też 13 alumnów WSD w Łomży z czterema profe-

¹⁶ AIPN Bi, 045/676, Plan przedsięwzięć operacyjnych mających na celu zabezpieczenie uroczystości państwowych związanych z obchodami 1000-lecia Państwa Polskiego, jak też nie dopuszczenia by uroczystości milenijne organizowane przez kler naruszały porządek publiczny, 18 IV 1966 r. Siemiatyce, k. 94-97.

sorami¹⁷. Równoległe do uroczystości w Częstochowie odbyły się głównie w parafiach miejskich na terenie woj. białostockiego „procesje tysiąclecia”, a o godz. 18.00 specjalne nabożeństwa we wszystkich kościołach. Na pewno z dużym zadowoleniem władze partyjne odnotowały fakt, że w dniu tym na terenie województwa tylko 18 świątyń było udekorowanych flagami państwowymi, maryjnymi i watykańskimi. Nie było widać również napisów związanych z milenium¹⁸. Wyjątek stanowiła dekoracja ołtarzy, gdzie na tle biało-czerwonym pojawiały się napisy: „966-1966 Milenium” (w parafii Wyszki), czy „Polska niech będzie z nami” (w parafii Topczewo).

Wydaje się, że największe obawy i zaniepokojenie władz oraz aparatu bezpieczeństwa wzbudzało w tym okresie nielegalne wnoszenie krzyży. W kwietniu i maju 1966 w woj. białostockim ujawniono ich: w pow. bielskim cztery, w grajewskim trzy i w kolneńskim dwa. Wszystkie one związane były ściśle z obchodami Milenium Chrztu Polski. SB w tych sprawach prowadziło dochodzenia zgodnie z ustawą z 31 stycznia 1961 r. o prawie budowlanym. Jako przykład może tutaj posłużyć wieś Cyprki pow. Grajewo, gdzie inicjatorem postawienia krzyża był radny Wojewódzkiej Rady Narodowej Józef Wysocki, któremu zarzucono jego łamanie. Nie był on jednak wyjątkiem, gdyż również w pozostałych miejscowościach takim działaniom patronowali sołtysi i radni. W związku z tym, iż podczas przesłuchań tłumaczyli się oni nieznanymi przepisami, I zastępca KW MO do Spraw Bezpieczeństwa w Białymstoku płk Kazimierz Modelewski proponował zapoznanie przez PPRN sołtysów z przepisami prawa budowlanego w zakresie budownictwa obiektów kultu religijnego¹⁹.

Nie można tutaj pominąć wydarzeń, które miały miejsce w tym okresie w kraju, oddziaływujących przecież na działania władz na szczeblu lokalnym. Oto bowiem na początku czerwca przeciwko uro-

¹⁷ AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku płk K. Modelewskiego do I Sekretarza KW PZPR w Białymstoku A. Łaszewicza, 3 V 1966 r. Białystok, k. 139.

¹⁸ APB, KW PZPR w Białymstoku, 33/XIV/56, Informacja I sekretarza KW PZPR w Białymstoku A. Łaszewicza dotycząca przebiegu ostatnich uroczystości kościelnych w związku z 1000-leciem chrztu, 4 V 1966 r. Białystok, k. 109.

¹⁹ AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku płk K. Modelewskiego do I sekretarza KW PZPR i przewodniczącego PWRN, 3 VI 1966 r. Białystok, k. 162.

czystościom milenijnym protestował p.o. dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań Aleksander Skarżyński. Zwrócił on uwagę Episkopatowi, że nie wolno uroczystościom religijnym nadawać znamion demonstracji politycznych i zażądał przewożenia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej niewyróżniającym się samochodem bez asysty innych pojazdów²⁰. Ostatecznie 20 czerwca 1966 r. po zakończeniu obchodów milenijnych we Fromborku przewożony obraz został zatrzymany w miejscowości Liksajny i dostarczony do katedry św. Jana w Warszawie²¹. W taki oto sposób była realizowana w praktyce zasada swobody kultu religijnego w Polsce.

W związku ze zbliżaniem się głównych uroczystości milenijnych w Łomży 14 czerwca 1966 r. na terenie diecezji odbyły się konferencje dekanalne. Zalecono na nich duchownym wydelegowanie czterech osób z każdej parafii z przepustkami uprawniającymi do wejścia do katedry. Dalej też nie ustalona pozostawała sprawa obecności kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Co prawda ujęto w planie jej przywiezienie, ale na wypadek, gdyby nie dotarła przewidywano symboliczne powitanie lilii wstawionych w pustą ramę²². Właśnie w tej sprawie 25 lipca 1966 r. do przewodniczącego Prezydium PRN w Łomży zgłosił się wicekanclerz kurii ks. Józef Biernacki, który przedstawił planowany przebieg uroczystości. Zapewnił on wówczas przedstawicieli władz, że nie przewidywano peregrynacji obrazu na terenie diecezji²³. Po tzw. „uzgodnieniach z czynnikami politycznymi”, pięć dni później wezwano do PPRN bp Czesława Falkowskiego, który jednak wymówił się nawalem pracy. W jego zastępstwie zjawiał się natomiast bp Aleksander Mościcki, który poinformował władze lokalne o spodziewanym przyjeździe około 20 tys. wiernych i 35 biskupów. Wtedy też ostatecznie stwierdzono, że uroczystościom nie będzie towarzyszył obraz i dodatkowe obchody w parafiach. Na zakoń-

²⁰ APB, KW PZPR w Białymstoku, 33/XIV/63, List A. Skarżyńskiego p.o. dyrektora UdSW do ks. Z. Choromańskiego Sekretarza Episkopatu, 4 VI 1966 r. Warszawa, k. 68.

²¹ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 242.

²² AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku plk. K. Modelewskiego do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólnorganizacyjnej KW MO w Białymstoku, 16 VII 1966 r. Białystok, k. 170 in.

²³ AIPN Bi, 045/673, Informacja I zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku plk. K. Modelewskiego do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólnorganizacyjnej KW MO w Białymstoku, 27 VII 1966 r. Białystok, k. 176 in.

czenie tej „wizyty” ostrzeżono jeszcze biskupa, iż za porządek i treść wystąpień podczas uroczystości odpowiada kuria łomżyńska²⁴.

Również w lipcu 1966 r. funkcjonariusze Wydziału II SB otrzymali polecenie rozpoznania wrogich poczynań ze strony „czynników” zagranicznych oraz przeprowadzenia kontroli kanałów przez które mogły przedostać się za granice lub do kraju szkodliwe politycznie dla władz komunistycznych informacje, w tym dotyczące stosunków państwo-Kościół. Mieli oni też zabezpieczyć Łomżę i teren województwa przed penetracją ze strony dyplomatów, korespondentów i przedstawicieli handlowych państw kapitalistycznych, współdziałając przy realizacji tego zadania z Wydziałem Spraw Wewnętrznych i MO. Podstawowym celem było jednak oddziaływanie na osoby i grupy występujące wrogo wobec władz oraz niedopuszczenie do zakłócenia przez nie bezpieczeństwa i porządku. W tym ostatnim przypadku chodziło nie tylko o wybryki chuligańskie ale przede wszystkim o nie dopuszczenie do krytyki istniejącego w Polsce ustroju i działań aparatu partyjnego. O wszystkich podejmowanych w tym względzie krokach na bieżąco informowano instancje partyjne i władze państwowe²⁵.

Równoległe trwały też przygotowania kościelne w diecezji drohiczyńskiej, o których wiadomości docierały do SB w Białymstoku. I tak jeden z meldunków wysłanych przez KP MO w Siemiatyczach zawierał informacje o odbytym 30 lipca 1966 r. w Drohiczyźnie posiedzeniu sekcji dekoracyjnej, w skład której wchodził: ks. Hładkowski, ks. Borowski, ks. Tararuj, ks. Giryn, ks. Benedykt Karpiński i ks. Bogusław Kiszko. Znalazły się w nim nawet takie szczegóły, jak stwierdzenie o wystarczającym już udekorowaniu kościoła prokatedralnego w Drohiczyźnie oraz umieszczeniu nad głównym wejściem budynku WSD litery „M” z biało-czerwonego płótna, a nad nią krzyża oraz planszy przedstawiającej mapę Polski z zaznaczonym terytorium diecezji drohiczyńskiej. Według tych informacji na frontonie budynku kurialnego miały być umieszczone wizerunki świętych diecezji pińskiej i osób kanonizowanych za działalność misyjną na wschodzie,

²⁴ AIPN Bi, 045/673, Zastępca KW MO SB w Białymstoku plk. L. Sobczyk do wicedyrektora Departamentu IV MSW w Warszawie, 30 VII 1966 r. Białystok, k. 182.

²⁵ AIPN Bi, 045/1039, Wyciąg z planu organizacyjnego w sprawie realizacji zadań SB w zakresie rozpoznania i przygotowań organizacyjnych do zabezpieczenia uroczystości kościelnych w Łomży 6-7 VIII 1966 r., 2 VII 1966 r., k. 42.

w tym bp Zygmunta Łozińskiego. Zamieszczono tu również opis wystroju sali na I piętrze WSD. Dane te otrzymano od t.w. „Paweł”²⁶.

W związku z nasileniem działań związanych z uroczystościami milenijnymi i zbliżającym się ich terminem, w drugiej połowie lipca aparat bezpieczeństwa wyznaczył 5-7 sierpnia 1966 r. jako czas wprowadzenia stanu wzmożonej gotowości w jednostkach SB woj. białostockiego. Dodatkowo referaty w Kolnie, Łomży, Zambrowie, Wysokiem Mazowieckiem, Grajewie, Augustowie, Suwałkach, Łapach i Sejnach zobowiązano do kontrolowania treści wystąpień poszczególnych duchownych. Powołano też sztab SB do kierowania zgromadzonymi siłami milicyjnymi w trakcie łomżyńskich uroczystości, a jego kierownikiem został ppłk Bazyli Grygoruk²⁷. Do nadzorowania tego wydarzenia zaangażowano również istniejącą na tym terenie agenturę, i tak t.w. „Ryszard” kontrolował środowisko byłych żołnierzy z Armii Andersa na terenie Łomży oraz badał nastroje panujące wśród inteligencji²⁸. Podobne zadanie otrzymał t.w. „Zosia”, który dostarczał też informacji na temat działalności rodziców ks. Franciszka Miklaszewskiego. Kolejny z agentów, „Janicki” kontrolował środowisko wiejskie z terenów wokół Łomży i inteligencje na terenie miasta, badając jednocześnie nastroje w tym środowisku. Przez informatorów kontrolowano też zachowanie się i działalność specjalistów z Republiki Federalnej Niemiec, przebywających w tym okresie w Białymstoku i Łomży.

Dalej też w trakcie przygotowań do obchodów milenijnych, starano się nie dopuszczać do stawiania przydrożnych krzyży. W kilku przypadkach udało się władzom, przy wykorzystaniu zgromadzonych wcześniej przez SB informacji, doprowadzić do odstąpienia od ich budowy przez miejscową ludność. W dwu innych, po przeprowadzonych roz-

²⁶ AIPN Bi, 045/2014, Przebieg uroczystości milenijnych w Drohiczyńcu 1966 r. Meldunek KP MO w Siemiatyczach do naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Białymstoku dotyczący działalności kleru, 6 VIII 1966 r. Siemiatycze, k. 8 in. ; AIPN Bi, 045/673, Informacja naczelnika Wydziału IV ppłk. J. Bzdeli do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO w Białymstoku, 11 VIII 1966 r. Białystok, k. 183 in.

²⁷ AIPN Bi, 045/703, Zarządzenie nr 08/66 I-go Zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku, 18 VII 1966 r. Białystok, k. 88. (to samo zarządzenie w: AIPN Bi, 045/1039, k. 36 in.)

²⁸ AIPN Bi, 045/1039, Rozmieszczenie sił i środków (t.w. i k.o.), Załącznik nr 1 do planu Wydziału II z 19 VII 1966 r., k. 47.

mowach ostrzegawczych postawione krzyże zostały nawet przez właścicieli posesji, na których stały, rozebrane. Masowe natomiast było odnawianie starych krzyży. Według przedstawicieli aparatu bezpieczeństwa uroczystości diecezjalne w Łomży poprzedziła też szeroko zakrojona akcja propagandowo-organizacyjna prowadzona przez duchowieństwo. W samych parafiach, według SB, o uroczystościach mówiono jednak dość wstrzemięźliwie i to dopiero na dwa tygodnie przed ich rozpoczęciem. Ponadto, co również zostało podkreślone w zgromadzonym materiale, tylko w nielicznych wypadkach przy pracach organizacyjnych wykorzystywano świecki aktyw katolicki²⁹.

Pod koniec lipca nastąpiła zmiana w składzie sztabu kierującego działaniami MO i SB podczas obchodów kościelnych w Łomży. W okresie tym jego kierownikiem został ppłk Jerzy Zaremba (zastępca komendanta wojewódzkiego MO), w jego skład weszli też m.in. mjr Bolesław Kustra (naczelnik Wydziału Prewencji Ogólnej), mjr Józef Bolek (naczelnik Wydziału Ruchu Drogowego), mjr Marcin Danielczak (naczelnik Wydziału Służby Kryminalnej), ppłk Jan Giczany dowódca Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO) i ppłk Edward Mikulski kierownik Inspektoratu Specjalnego. Opracowany przez te osoby plan „zabezpieczenia” obchodów przewidywał nawet wykorzystanie do tego celu na terenie miasta 30 członków Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (ORMO) i 200 osób tzw. „aktywu politycznego” (najprawdopodobniej członków PZPR)³⁰. Łącznie w akcji tej planowano wykorzystanie 780 funkcjonariuszy mundurowych, dla których jako punkt żywienia wyznaczono Internat Technikum Weterynaryjnego przy ul. Stacha Konwy³¹. Natomiast jednostki ZOMO miały być rozmieszczone w następujący sposób: 110 osób z Białegostoku w Szkole Podstawowej w Piątnicy, 200 osób z Warszawy w Internacie wspomnianego wcześniej technikum, 60 funkcjonariuszy z Olsztyna w Szkole Podstawowej w Jeziorcu, kolej-

²⁹ AIPN Bi, 045/678, Sprawozdanie z pracy Referatu do Spraw Bezpieczeństwa KPMO w Łomży za 1966 r., 14 XII 1966 r. Łomża, k. 121.

³⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, 35/3179, Plan zabezpieczenia obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego na terenie pow. Łomża w dniach 6-7 VIII 1966 r., 25 VII 1966 r. Białystok, k. 13 in. (dalej AIPN Wwa).

³¹ AIPN Wwa, 35/3179, Plan czynności służbowych w zakresie kwatermistrzostwa w sprawie zabezpieczenia materialowego podczas obchodów uroczystości 1000-lecia Państwa Polskiego w Łomży w dniach 4-9 VIII 1966 r., 25 VII 1966 r. Białystok, k. 58 in.

nych 60 z Lublina w SP w Konarzycach. Na siedzibę sztabu wyznaczono Internat Liceum Ogólnokształcącego w Łomży przy ul. Zjazd, a dla funkcjonariuszy SB Szkoły Podstawowe nr 3 i nr 1. Spośród funkcjonariuszy KP MO udział w działaniach mających miejsce podczas uroczystości brali m.in. porucznicy Aleksander Baranow i Sergiusz Godończuk, podporucznicy Stefan Malesa i Józef Milewski oraz starsi sierżanci Wincenty Woškowiak, Waclaw Niemkiewicz³².

Wyjazd na uroczystości milenijne w Łomży planowało też dużo osób świeckich z terenu Gromadzkich Rad Narodowych, sąsiadujących z tą miejscowością. Z powodu trudności z dojazdem próbowano wynająć około 20 furmanek, co spotkało się z przeciwdziałaniem władz. Wśród tych, którzy aktywnie przygotowywali uroczystości diecezjalne był m.in. ks. Tadeusz Sutkowski ze Szczuczyna, który instruował parafian jak mają się w ich trakcie zachować, a dodatkowo odpowiadał w Łomży za instalowanie głośników.

Tuż przed samymi uroczystościami rozpoczynającymi się 6 sierpnia 1966 r. doszło do zatargu pomiędzy funkcjonariuszami posterunku MO w Szczuczynie, a Aleksandrem Sz., członkiem PZPR. Będąc pod wpływem alkoholu wyzwał on funkcjonariuszy od gestapowców i hitlerowców, dopytywał się też przy tym, dlaczego zamknęli oni drogę i nie pozwalali ludziom jechać na spotkanie z Prymasem. W efekcie tego niezbyt kontrolowanego przyływu szczerości został on aresztowany, a Sąd Powiatowy w Grajewie skazał go na rok więzienia³³.

W celu ograniczenia liczby osób biorących udział w spotkaniu z Prymasem i przedstawicielami Episkopatu w tych samych dniach przewidziano w Łomży uroczyste obchody 1000-lecia Państwa Polskiego (oficjalnie jednak stwierdzano, że to termin uroczystości diecezjalnych „dopasowano” do obchodów państwowych). 6 sierpnia 1966 r. zorganizowano w ich trakcie imprezy w Łomży, Jedwabnem, Nowogrodzie, Śniadowie i Wiźnie. W dniu tym w stolicy diecezji, gdzie rozpoczynały się główne uroczystości milenijne, odbyło się wręczenie sztandaru Łomżyńskiemu Klubowi Sportowemu z okazji 40-lecia jego istnienia, mecz piłki nożnej LKS-Gwardia, wyświetlono western

³² AIPN Wwa, 35/3179, Wykaz pracowników pionów operacyjnych KW MO i KP MO, b.d., k. 45.

³³ AIPN Bi, 045/2118, Sprawozdanie z działalności Rd/sB KP MO w Grajewie za 1966 r., 17 XII 1966 r. Grajewo, k. 67 in.

w Muszli Koncertowej, a na zakończenie miał miejsce pokaz sztucznych ogni. Następnego dnia mieszkańcy Łomży mogli obejrzeć pokazy lotnicze „Aeroklubu Białystok”. Na terenie powiatu natomiast uroczystości obchodzone w tym czasie m.in. 400-lecie Jedwabnego (czemu towarzyszyły między powiatowe zawody strzeleckie, wesole miasteczko i zabawa ludowa), miało też miejsce otwarcie Domu Kultury i zawody kajakowe w Nowogrodzie, występ zespołu „Kurpie Zielone” i popisy Powiatowej Straży Pożarnej w Śniadowie. Jednym z ich istotniejszych elementów były z pewnością obchody 1000-lecia Wizny, połączone z otwarciem szkoły – Pomnika Tysiąclecia, ufundowanej oficjalnie przez funkcjonariuszy MO i SB. We wszystkich wspomnianych miejscowościach odbyły się też pokazy filmowe³⁴.

Według Referatu SB w Łomży w ramach wędrowki Episkopatu szlakiem milenijnym w dniach 6-7 sierpnia 1966 r. przybyło do miasta wraz z kardynałem Wyszyńskim na diecezjalne uroczystości 42 biskupów (17 ordynariuszy i 25 sufraganów) oraz 107 księży diecezjalnych. Biskupi wygłosili w ich trakcie ogółem 12 kazań, w tym dziewięć w Łomży i trzy na terenie diecezji. Spośród nich skrytykowano szczególnie wystąpienia kardynała Wyszyńskiego i abp Kominka wygłoszone 7 sierpnia. Według władz ostatni z nich „...Broniąc tezy, że badania dziejów muszą uwzględniać nie tylko wiedzę fachową i właściwą metodę, lecz również szacunek dla tradycji, Kominek powiedział «własnego gniazda nie należy kalać ... bo w takim zakalonym gnieździe trudno oddychać i dlatego my nie będziemy robić z dziejów narodu jakiegoś sekciarskiego naciąganego schematu. Nie będziemy ich pokazywać w krzywym zwierciadle, bo wyjdzie z tego deformacja, karykatura ...»”³⁵.

Prymasa oskarżano natomiast o to, że oprócz treści religijnych poruszał w swych wystąpieniach również sprawy polityczne, nie mające z religią nic wspólnego. Na dowód tego w jednym ze sprawozdań przytoczono fragment kazania, w którym mówił on o potrzebie miłości i pokoju na świecie. Jego zdaniem to Polacy powinni pokazać światu jak należy miłować. Szczególną uwagę zwrócono na jego słowa, iż „Na wszystkich plakatach wypisujemy «Nigdy więcej woj-

³⁴ AIPN Wwa, 35/3179, Program imprez na zakończenie obchodów 1000-lecia w Łomży, b.d., k. 10.

³⁵ AIPN Wwa, 35/3179, Informacja SB w Łomży dotycząca przebiegu uroczystości milenijnych w Łomży 6-7 VIII 1966 r., 7 VIII 1966 r., k. 63 in.

ny». Żeby to się stało trzeba powiedzieć: «Miłujmy się społecznie»". Komentując tę wypowiedź stwierdzono, że skierowana ona była przeciwko walce klasowej i przeciwstawiała jej bliżej nieokreśloną miłość społeczną. W komentarzu ironicznie dodano, że Kościół budował tę miłość przez tysiąc lat, a w tym samym czasie większość społeczeństwa żyła w nędzy. Autorzy przekonywali również, że realia życia szybko zweryfikowałyby tę tezę. Cały przytoczony tutaj wywód oparty był na wyrwanych z kontekstu fragmentach różnych wypowiedzi Prymasa i biskupów³⁶. Jak zaznaczono w materiałach KW PZPR w Białymstoku, uroczystości te odbyły się bez kopii obrazu MB. Według funkcjonariuszy zgromadziły one pierwszego dnia około 7 tys. wiernych, a drugiego około 11 tys. osób, przy widocznym braku młodzieży.

Przy omawianiu tych wydarzeń pamiętać jednak trzeba, że polityka władz mająca na celu ograniczenie zasięgu obchodów milenijnych nie była nastawiona tylko na działania w tych trzech głównych, konkretnych miejscowościach. Równoległe do podejmowanych na ich terenie działań prowadzona była akcja blokowania rozpowszechniania informacji o uroczystościach we wszystkich powiatach woj. białostockiego. Przez cały ten okres trwały też represje mające na celu powstrzymanie ludzi od udziału w nich. I tak w czasie obchodów milenijnych w Łomży, na terenie pow. grajewskiego milicja ukarała za braki techniczne pojazdów: grzywną w wysokości 100 zł. jednego księdza i 60 osób świeckich łącznie na 3 230 zł., pięć wniosków zostało skierowanych do kolegium oraz zatrzymano cztery dowody rejestracyjne. W 1966 r. przeprowadzono w tym powiecie także 38 rozmów ostrzegawczych dotyczących budownictwa sakralnego, nielegalnych zbiórek pieniężnych i zbiorowych wyjazdów na uroczystości milenijne³⁷.

Kolejnym miejscem, w którym miało dojść do konfrontacji władz z uroczystościami religijnymi był Drohiczyn. W związku z konferencjami dekanalnymi planowanymi na 23-31 sierpnia 1966 r. Referat SB KP MO w Siemiatyczach miał ustalić ich treść i wydane księżom za-

³⁶ APB, KW PZPR w Białymstoku, 33/XIV/56, Informacja sekretariatu KW PZPR w Białymstoku dotycząca przebiegu milenijnych uroczystości kościelnych w Łomży, Drohiczynie i Białymstoku, 1967 r., k. 192 in.

³⁷ AIPN Bi, 045/677, Sprawozdanie z działalności Referatu ds. Bezpieczeństwa KPMO w Grajewie za 1966 r., 17 XII 1966 r. Grajewo, k. 292.

lecenia. Do 5 września opracowano też plany operacyjnych przedsięwzięć, a od 10 dnia tego miesiąca co pięć dni wysyłano do Wydziału IV KW MO w Białymstoku meldunki o prowadzonym rozpoznaniu³⁸. Odnosnie zabezpieczenia samych uroczystości kościelnych w Drohiczynie w dniach 1-2 października 1966 r. wydano podobne w treści, jak w przypadku Łomży zarządzenia. Tym razem kierownikiem nadzorującego działania sztabu został płk Leon Sobczyk³⁹.

SB, a co za tym idzie i władze partyjne w województwie, wiedziało już wówczas m.in. o zamiarze otwarcia wystawy dotyczącej 1000-lecia Chrztu Polski w budynku WSD w Drohiczynie, wydaniu 40 stronicowej pracy poświęconej bp Łozińskiemu, czy ewentualnym wybudowaniu przy ul. Sokołowskiej bramy powitalnej dla prymasa Wyszyńskiego. Funkcjonariuszom znane też były plany zorganizowania nabożeństw z udziałem członków Episkopatu oraz wytyczne co do zapewnienia frekwencji wiernych z poszczególnych parafii na uroczystościach i zorganizowania, z pominięciem PKS, środków transportu dla delegatów z parafii⁴⁰.

Do zadań funkcjonariuszy na obszarze diecezji drohiczyńskiej w tym okresie zaliczono prowadzenie działalności operacyjno-obszerniczej wobec cudzoziemców, zakładów pracy, badanie nastrojów ludności oraz ujawnianie działalności i zamiarów elementów antysocjalistycznych⁴¹. Rozciągnięto też nadzór nad środowiskiem młodzieży mającej kontakty z tzw. „reakcyjnym klerem”. Przez t.w. „Paweł”, „Akowiec”, „Marek” i kontakt obywatelski (k.o.) „Ignacy” planowano uzyskać dokumenty i plany organizacyjne kurii. Natomiast t.w. „Paweł”, „Ego”, „Zygmunt”, były t.w. „Jaroszewicz” oraz k.o. „O.A.”, „Z.Z.” i „Helena” mieli zapewnić dopływ informacji z komitetu organizacyjnego, dotyczących dekorowania budynków. Również

³⁸ AIPN Bi, 045/2014, Przebieg uroczystości milenijnych w Drohiczynie 1966 r., KW MO w Białymstoku do zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach, 20 VIII 1966 r. Białystok, k. 1 in.

³⁹ AIPN Bi, 045/703, Zarządzenie nr 011/66 I-go Zastępcy KW MO ds. Bezpieczeństwa w Białymstoku, 2 IX 1966 r. Białystok, k. 93 in.

⁴⁰ AIPN Bi, 045/2014, Przebieg uroczystości milenijnych w Drohiczynie 1966 r. Plan operacyjnych przedsięwzięć w celu zabezpieczenia rozpoznania kurii i kleru parafialnego w pow. Siemiatycki do obchodów milenijnych diecezji, 3 IX 1966 r. Siemiatycki, k. 11 in.

⁴¹ *Ibidem*, k. 13.

oni zobowiązani zostali do dostarczenia materiałów z posiedzeń i narad duchowieństwa parafialnego z aktywnym katolickim organizowanych we wrześniu w Drohiczynie. Agentura miała także rozpoznać u jakich osób zatrzymają się poszczególni biskupi, kolejność wygłaszanych kazań w kościołach, osoby odpowiedzialne za utrzymanie porządku i sam przebieg uroczystości. Polecono im również zwracać szczególną uwagę na informacje o dyskusji nad programem obchodów: kto zachęcał do jego realizacji, a kto krytykował punkty w nim zawarte jako nierealne i niepotrzebne⁴². Wiadomości te w przyszłości mogły zostać wykorzystane do wyodrębnienia z grona duchownych tych, którzy nie akceptowali działań swoich zwierzchników oraz dalszego operacyjnego ich opracowania.

Już 7 września 1966 r. zastępca KP MO ds. SB w Siemiatyczach kpt. Jerzy Mieleško m.in. na podstawie danych otrzymanych od sieci agenturalnej informował swoich zwierzchników, że w związku z uroczystościami milenijnymi przygotowano dla biskupów zakwaterowanie i wyżywienie w kurii, a prywatne kwatery przeznaczono dla około 100 księży oraz takiej samej liczby osób świeckich. Posiadał on też informacje o tym, iż w związku z przewidywanym przeciwdziałaniem władz największą frekwencję miały zapewnić dwie parafie dekanatu Siemiatyckiego. Wiernych z sąsiednich parafii zachęcano do przyjazdu furami i motocyklami, przy przestrzeganiu przepisów o ruchu drogowym. Odradzano natomiast jazdę autobusami PKS ze względu na przepełnienie, a w to miejsce duchowni proponowali organizowanie pieszych pielgrzymek, jako formy manifestacji przywiązania do Kościoła. Kpt. Mieleško zwracał także uwagę swych zwierzchników na fakt wydania przez bp sufragana Jędruszka i ks. Borowskiego zalecenia księżom, aby nie włączali do grona wysyłanych delegatów osób nieznanymi, w celu uniknięcia ewentualnego zakłócenia przez nie uroczystości. Na zakończenie znalazła się tutaj również informacja o próbach przewidzenia przez kurię przeciwdziałania władz wobec uroczystości kościelnych w dniach 1-2 października, poprzez organizowanie świeckich imprez kulturalno-rozrywkowych⁴³.

⁴² *Ibidem*, k. 14 in.

⁴³ AIPN Bi, 045/2014, Przebieg uroczystości milenijnych w Drohiczynie 1966 r. Meldunek dotyczący obchodu diecezjalnych uroczystości milenijnych w Drohiczynie w dniach 1-2 X 1966 r., 7 IX 1966 r. Siemiatycki, k. 23 in.

Dwa dni później w piśmie skierowanym do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO w Białymstoku zastępca KW MO ds. SB w Białymstoku płk Sobczyk stwierdził, że przygotowania do uroczystości w Drohiczynie weszły w decydującą fazę. Według uzyskanych przez organa bezpieczeństwa danych, opracowano do tego momentu ich ramowy program i list administratora ks. Michała Krzywickiego, skierowany do wiernych. Według niego władze kościelne poleciły duchownym ostrzec osoby wybierające się na obchody przed wznoszeniem i podchwytywaniem haseł politycznych, gdyż „mogą być prowokatorzy w sutannach jak to już miało miejsce”. Płk Sobczyk wskazał też na pozytywną ocenę przez bp Jędruszka nie przyjęcia przez księży odznak 1000-lecia Państwa Polskiego i innych odznaczeń, jako uniknięcie dostarczenia argumentów propagandzie szkodzącej Kościołowi katolickiemu. Według SB wśród osób świeckich krążyły w tym okresie także pogłoski o planowanym przez władze odwołaniu autobusów PKS jeżdżących do Drohiczyna i wzmożeniu przez MO podczas trwania uroczystości milenijnych kontroli na drogach, w celu utrudnienia dojazdu na nie⁴⁴.

W połowie września SB otrzymała dalsze informacje o przygotowaniach do obchodów kościelnych. Według nich na zapleczu prokatedry planowano zbudowanie ołtarza polowego, gdzie przy dobrej pogodzie miały odbyć się uroczystości, główne wejście natomiast udekorowane miało być flagami narodowymi. W nawie głównej nad ołtarzem planowano umieszczenie symboli przedstawiających: chrzest Polski, Litwy (złamany dąb z którego wyrasta krzyż), ślubu Jana Kazimierza, unię brzeską, rozbiory i nieznaną element, który wypadł z pamięci t.w. „Paweł”. Jedną z bocznych naw przeznaczono dla dziennikarzy i korespondentów⁴⁵. W późniejszym okresie nastąpiła zmiana dekoracji WSD – nad głównym wejściem umieszczony został

⁴⁴ AIPN Bi, 045/673, Informacja zastępcy KW MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Białymstoku płk. L. Sobczyka do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KW MO w Białymstoku, 9 IX 1966 r. Białystok, k. 194 in.

⁴⁵ AIPN Bi, 045/2014 Meldunek zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotyczący przygotowań kurii i kleru dołowego do obchodów diecezjalnego dnia milenium, 14 IX 1966 r. Siemiatycki, k. 27. (Te same informacje można znaleźć w: AIPN Bi, 045/673, Informacja naczelnika Wydziału IV ppłk. J. Bzdeli do kierownika Samodzielnej Sekcji Ogólno-organizacyjnej KWMO w Białymstoku dotycząca przygotowań milenijnych w Drohiczynie, 19 IX 1966 r. Białystok, k. 204 in.)

orzęł, obok daty „966-1966”, a na tle orła chrzcielnica. Na budynku kurii zostały zaś zawieszane portrety świętych i biskupów.

Nie udało się jednak organizatorom przygotować monografii bp Łozińskiego, gdyż ks. Jan Zieja odmówił jej opracowania ze względu na brak czasu i konieczność długotrwałych badań historycznych. Ustalono natomiast, że na granicy diecezji w Tonkielach lub Skrzemieszowie 1 października o godz. 16.00 Prymasa Stefana Wyszyńskiego będzie witał bp Jędruszek. Według tych ustaleń przemówienie pożegnalne kardynał miał wygłosić z balkonu WSD⁴⁶. W toku trwających nadal prac ks. Wojciech Wasak zainstalował dodatkowe oświetlenie w kościele i na placu kościelnym. Istniały jeszcze problemy w zorganizowaniu służby porządkowej liczącej 30-50 osób, podzielonej na cztery grupy: pierwsza zajmująca się terenem prokatedry i placem, druga mająca rozprawdzać księży na noclegi, trzecia kierująca ruchem pojazdów i odsyłająca je na wyznaczone miejsca postoj, czwarta pilnująca wejść w kurii i WSD⁴⁷.

25 września 1966 r. przeprowadzono kontrolę głoszonych przez księży kazań, w wyniku której stwierdzono, że na terenie powiatu siemiatyckiego ramowy program uroczystości został odczytany w dziewięciu kościołach, a również w dziewięciu nie miało to miejsca. Zaznaczono, że wszyscy księża w kazaniach zachęcali jednak do zbiorowego udziału w uroczystościach, zaznaczali przy tym, że wyjazdy powinny być indywidualne. Ponadto proboszczowie parafii Śledzianów, Winna i Nurzec kategorycznie zabronili organizowania zbiorowych pielgrzymek. Ks. Jan Pawlonko z Nurca stanowisko takie zajął po przeprowadzonej z nim przez przewodniczącego PRN w Siemiatyczach rozmowie ostrzegawczej. Natomiast ks. T. Kocuk, wikary z Drohiczyzna, podczas omawiania przebiegu uroczystości dementował pogłoski jakoby MO miało je utrudniać. Twierdził, że funkcjonariusze będą jedynie dbać o porządek i bezpieczeństwo, a kontrole na drogach nie oznaczały utrudniania w poruszaniu się. Podobnego zdania był ks. Tararuj, inaczej natomiast uważał ks. Karpiński, który mówił o pewnych trudnościach czynionych

⁴⁶ AIPN Bi, 045/673, Informacja naczelnika Wydziału IV ppłk. J. Bzdeli dotycząca przygotowań milenijnych w Drohiczyźnie do Samodzielnej Sekcji Ogólno-Organizacyjnej KWMO w Białymstoku, 19 IX 1966 r. Białystok, k. 206.

⁴⁷ AIPN Bi, 045/2014, Meldunek zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotyczący przygotowań kurii i kleru do diecezjalnych uroczystości milenijnych, 27 IX 1966 r. Siemiatycze, k. 39 in.

ze strony władz dla jadących na uroczystości, radził jednak żeby się tym nie zrażać. W dwa dni później, w meldunku dotyczącym przygotowań trwających w diecezji drohiczyńskiej odnotowano, że z powodu problemów z przewiezieniem obrazu MB w zastępstwie z prawej strony ołtarza przygotowano pustą ramę⁴⁸.

Kolejnym elementem przeciwdziałania władz było zorganizowanie 27 września 1966 r. przez PPRN w Siemiatyczach narady sekretarzy Prezydów Gromadzkich i Miejskich Rad Narodowych. W jej trakcie polecono aby w dniach 1-2 października przygotowali oni dodatkowe zajęcia w swych biurach i nie dopuścili do wzięcia udziału w obchodach kościelnych przez podległych im pracowników. Prowadzący naradę sekretarz PRN zagroził nawet, że ci którzy wbrew zakazowi wezmą udział w uroczystościach zostaną zwolnieni z pracy. Wystąpienie to wywołało oburzenie wśród pracowników PRN, a w prowadzonych rozmowach mówiono nawet, że było to równoznaczne z łamaniem konstytucji⁴⁹.

Analizując zaangażowanie poszczególnych środowisk w przygotowania milenijne stwierdzono, że dopiero od 1 września włączono do prac osoby świeckie. Zinterpretowane to zostało jako próba uniemożliwienia władzom administracyjnym zapoznania się z przygotowaniami. W późniejszym okresie część prac wykonywali nawet członkowie PZPR i bezpartyjni zajmujący wysokie stanowiska w instytucjach państwowych. Byli wśród nich m.in. były kleryk Janusz Niewiarowski, Janina Romanowska księgowa z LO w Drohiczyźnie, Mieczysław Nielipiński, członek prezydium GRN w Drohiczyźnie Eugeniusz Boym, Jan Przystupa kierownik Centrali Nasiennej i Ludwika Radziszewska studentka KUL z tej miejscowości, która dekorowała kościoły. 25 września 1966 r. kuria z obawy przed niską frekwencją (ludzie wystraszyli się zapowiadanego przeciwdziałania władz) podjęła decyzję o określeniu przez wszystkich księży w Drohiczyźnie działań prowadzonych przez MO jako niezbędnych dla zapewnienia porządku. Jednocześnie jednak kuria komentowała zakaz udziału w uroczystościach wydawany przez PRN i kierowników zakładów podległym im pracownikom, jako pierwszy taki wypadek w kraju. Krytycznie na ten temat wypowiedzieli się też Jan Piekarski i Jan Kalinowski, pracownicy

⁴⁸ *Ibidem*, k. 43 in.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 43.

kaflarni w Siemiatyczach, którzy określili to zakaz jako prześladowanie Kościoła katolickiego, przy jednoczesnej tolerancji prawosławia⁵⁰.

Dzień przed rozpoczęciem uroczystości milenijnych w Drohiczynie zastępca KP MO SB w Siemiatyczach mjr Waclaw Abramowski poinformował naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Białymstoku o przygotowywaniu przez wiernych bram triumfalnych, jednej przy moście w Tonkielach (budował ją Aleksander Karolczak, członek rady parafialnej wraz z kilkoma kobietami), drugiej przez mieszkańców wsi Wólka Zamkowa, Minczewo i Runice na trasie przejazdu Prymasa (jednym z inicjatorów jej powstania był Władysław Zaręba). W dniu tym, w związku z pismem PPRN w Siemiatyczach wysłanym do kurii z prośbą o przybycie przedstawiciela, w celu omówienia stanu przygotowań do wizyty Episkopatu, zgłosił się w jej siedzibie ks. Henryk Kardasz.

Podczas rozmowy przewodniczący przestrzegł go przed organizowaniem w trakcie obchodów pielgrzymek i poruszaniem akcentów politycznych w wystąpieniach przez duchownych. Chciał on także aby w Tonkielach nie dopuszczono do zgromadzenia się ludzi, w celu demonstracyjnego powitania Prymasa. Odpowiadając na te żądania ks. Kardasz zaznaczył, że księża nie mają wpływu na oddolne inicjatywy wiernych. Na zakończenie wizyty duchowny próbował dowiedzieć się, czy PRN faktycznie zakazała pracownikom podległych sobie instytucji brania udziału w uroczystościach pod groźbą zwolnienia. W odpowiedzi przewodniczący wyjaśnił, że mogli to uczynić kierownicy instytucji „według własnego uznania”. SB w związku z komentarzami dotyczącymi decyzji PRN odnotowała, iż „istnieje powszechne niezadowolenie pracowników instytucji państwowych i spółdzielczych wobec poleceń kierowników jednostek zabraniających brania udziału w uroczystościach. Wśród wielu środowisk stawiane są zarzuty, że obecny zakaz wyjazdu na uroczystości milenijne ma charakter narodowościowo-wyznaniowy. Argumentuje się, że corocznie w dniu 19 sierpnia zwalnia się pracowników (prawosławnych) na odpust do Grabarki. Nawet zezwala się wyjeź-

⁵⁰ AIPN Bi, 045/2014, Informacja zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotycząca nastrojów i zaangażowania poszczególnych środowisk w uroczystościach milenijnych, 6 X 1966 r. Siemiatycze, k. 52 in.

dzać samochodami służbowymi. Natomiast do Drohiczyna nie można wyjechać we własnym zakresie”⁵¹.

W celu odciążenia młodzieży i społeczeństwa od obchodów w Drohiczynie jak i na terenie powiatu zorganizowano szereg imprez oraz uroczystości. Najwięcej z nich miało miejsce w Siemiatyczach, gdzie 2 października 1966 r. odbyło się przekazanie do użytku szkoły Pomnika Tysiąclecia. Tego samego dnia zorganizowano także czwórmecz szkół średnich powiatu w piłce siatkowej, powiatową spartakiadę szkolną w piłce ręcznej i zawody strażackie, a po południu zabawę taneczną. Towarzyszyły im odczyty zorganizowane m.in. w Dołubowie, Osmoli, Dziadkowicach, Ostrożanach oraz Perlejewie, Grannem, Tokarach, Mielniku i Niemirowie. W ramach organizowanych imprez odbył się także występ zespołu w Ciechanowcu oraz rejonowa olimpiada Szkół Przynależenia Rolniczego w Dziadkowicach, Ostrożanach i Pobikrach. Natomiast w Grodzisku zorganizowano jesienny wyścig przełajowy dla kolarzy z terenu całego powiatu⁵².

Według SB w Siemiatyczach w dniach 1-2 października 1966 r. w uroczystościach w Drohiczynie wzięło udział obok Prymasa Wyszyńskiego 24 biskupów, księża, profesorowie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Akademii Teologii Katolickiej oraz 7 tys. wiernych⁵³ (w sporządzonej 19 dni później informacji dla Oddziału Prewencji Ogólnej KG MO w Warszawie, KW MO w Białymstoku stwierdzała, że w uroczystościach diecezjalnych w Drohiczynie poza Prymasem udział wzięło 23 biskupów, na spotkanie z którymi przyszło około 9 tys. osób⁵⁴). Za najbardziej aktywnych w przygotowaniu uroczystości uznano księży: Jędruszka, Hładkowskiego, Borowskiego, Tararuja, Kardasza, Michała Badowskiego, Franciszka Smorczewskiego, Józefa Horodeńskiego i Benedykta Karpińskiego. Z rozpozna-

⁵¹ AIPN Bi, 045/2014, Meldunek zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotyczący przygotowań kurii i kleru do diecezjalnych uroczystości milenijnych, 30 IX 1966 r. Siemiatycze, k. 47 in.

⁵² AIPN Wwa, 35/3178, Plan działań MO powiatu siemiatyckiego na okres 1 i 2 października w zabezpieczeniu imprez i uroczystości, 20 IX 1966 r. Siemiatycze, k. 14 in.

⁵³ AIPN Bi, 045/2014, Informacja zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotycząca nastrojów i zaangażowania poszczególnych środowisk w uroczystościach milenijnych, 6 X 1966 r. Siemiatycze, k. 51.

⁵⁴ AIPN Wwa, 35/3178, Sprawozdanie KW MO w Białymstoku z przebiegu zabezpieczenia porządku i bezpieczeństwa na terenie pow. Siemiatycze w dniach 1-2 X 1966 r., 25 X 1966 r. Białystok, k. 46.

nia przeprowadzonego przez SB wynikało, że w uroczystościach wzięło udział 25-30 % pracowników instytucji państwowych i spółdzielczych znajdujących się na terenie powiatu, lecz nie było wśród nich osób na stanowiskach kierowniczych. Nie wzięła też udziału w obchodach, poza nielicznymi wyjątkami, młodzież szkół średnich i podstawowych dla której zorganizowano specjalne zajęcia w szkołach i w terenie.

W notatce informacyjnej sporządzonej przez KP MO w Siemiatyczach odnotowano także fakt powitania Prymasa Wyszyńskiego przy katedrze w Drohiczynie w imieniu młodzieży przez Halinę Kurpetę z Miłkowic Panek. Była ona księgową w Spółdzielni Kółek Rolniczych. Dokonując oceny tego wydarzenia podkreślono, że cała jej rodzina była bardzo religijna⁵⁵.

SB kontrolowało także, pod kątem włączenia się do organizowanych uroczystości, tereny sąsiednich powiatów. W ten sposób uzyskano m.in. materiały o planowanym wyjeździe do Drohiczyna około 20 osób z parafii Narew, pod kierunkiem jadących w ubraniach cywilnych księży Horodeńskiego i Mierzwińskiego. Cała ta grupa 1 października dojechała autobusem PKS do Bielska Podlaskiego, a następnie pociągiem do stacji Siemiatycze i już pieszo dotarła do Drohiczyna. Dostyc dokładne informacje na jej temat zebrał aparat bezpieczeństwa za pośrednictwem tw. „Kalina”, który był w jej składzie. Grupy takie wyjechały także z parafii Hajnówka (około 40 osób, przeważnie kobiety, na własną rękę) i Kleszczole (20 osób). Do tego momentu nie stwierdzono uczestnictwa w nich członków partii⁵⁶.

Funkcjonariusze SB odnotowali także wrogie wypowiedzi wyznawców prawosławia, będące reakcją na kazanie ks. prof. Tadeusza Tararuja oraz wystąpienie biskupa sufragana Jędruszuka. Pierwszy z nich wspominał o próbach zrusyfikowania tych terenów przez władze Rosji carskiej poprzez likwidację kościołów katolickich i przekształcanie ich w cerkwie, drugi podkreślił polskość ziem byłej diecezji pińskiej. W odpowiedzi na to ks. Mikołaj Bliźniuk proboszcz para-

⁵⁵ AIPN Bi, 045/2014, Notatka służbowa KP MO Siemiatycze, 2 X 1966 r. Siemiatycze, k. 62.

⁵⁶ AIPN Bi, 045/1665, Informacja Zastępcy Komendanta KP MO w Hajnówce kpt. A. Kruka do naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Białymstoku, 7 X 1966 r. Hajnówka, k. 94 in.

fii prawosławnej w Drohiczynie, stwierdził, że „jest rzeczą wątpliwą czy modlitwy katolików zostaną przyjęte przez Boga, bowiem zamiast modlić się zorganizowali wiec polityczny, na którym rzucają oszczerstwa na prawosławnych. Wskazał, że w wieku XVIII Kościół katolicki był prześladowany, a to dlatego, że jego działalność nie miała charakteru religijnego, a polityczny. Jednak skoro już obecnie mówią katolicy o prześladowaniu Kościoła katolickiego przez prawosławie, winni przedstawić, jak było faktycznie. Dlaczego milczą o zburzeniu ponad 100 cerkwi w woj. lubelskim przed 1939 r., a dzieła tego dokonał rząd sanacyjny za inspiracją i przewodnictwem katolickiej hierarchii kościelnej”. Wspominał on też o wypędzaniu przez „reakcyjne podziemie” prawosławnych z ich domów i zmuszaniu do przyjęcia katolicyzmu. Na zakończenie apelował, aby prawosławni nie uczestniczyli w katolickich uroczystościach milenijnych⁵⁷. Można stwierdzić, że była to zbyt impulsywna i ostra reakcja, zwłaszcza, że duchowny ten nie słyszał sam obu wypowiedzi lecz ich treść została mu przekazana przez osoby trzecie. Dla funkcjonariuszy SB wystąpienie to stało się jeszcze jedną szansą na skonfliktowanie duchownych i wyznawców obu wyznań.

W przygotowanym przez KW MO w Białymstoku pod koniec października 1966 r. sprawozdaniu stwierdzono, że na terenie pow. Siemiatycze obchody zabezpieczało 169 funkcjonariuszy MO i 129 funkcjonariuszy SB, dysponujących 41 pojazdami mechanicznymi oraz 30 radiostacjami. W czasie trwania obchodów milenijnych w diecezji drohiczynskiej zatrzymano 17 osób zajmujących się nielegalnym handlem dewocjonaliami, z których przeciwko 10 skierowano wnioski do Kolegium Karno-Administracyjnego, na pięć wnioski do organów finansowych, a na dwie założono sprawy karno-skarbowe. Podczas służby pełnionej przez funkcjonariuszy na drogach dojazdowych do Drohiczyna ukarano mandatami 56 osób na ogólną sumę 2880 zł, odebrano jeden dowód rejestracyjny oraz zatrzymano dwóch motocyklistów i rowerzystę⁵⁸.

⁵⁷ AIPN Bi, 045/2014, Informacja zastępcy KP MO SB w Siemiatyczach mjr W. Abramowskiego dotycząca nastrojów i zaangażowania poszczególnych środowisk w uroczystościach milenijnych, 6 X 1966 r. Siemiatycze, k. 56.; Ibidem, Notatka służbowa, 2 X 1966 r. Siemiatycze, k. 63.

⁵⁸ AIPN Wwa, 35/3178, Sprawozdanie KW MO w Białymstoku z przebiegu zabezpieczenia porządku i bezpieczeństwa na terenie pow. Siemiatycze w dniach 1-2 X 1966 r., 25 X 1966 r. Białystok, k. 46.

Obchody Millennium Chrztu Polski były bez wątpienia jednym z najważniejszych wydarzeń mających miejsce w naszym kraju. Wpływ na to miał nie tylko fakt nadawania im politycznego charakteru przez władze komunistyczne ale przede wszystkim ich religijne oraz moralne znaczenie. Wpłynął na to także długoletni okres przygotowań, będący wprowadzeniem do głównych uroczystości w 1966 r. oraz negatywny stosunek władz, który pociągnął za sobą cały szereg kroków skierowanych przeciwko Kościołowi katolickiemu. Z tego powodu wpisały się one na trwałe w dzieje naszego kraju, w tym także ówczesnego woj. białostockiego. Na przykładzie Łomży i Drohiczyna możemy zobaczyć, jak uroczystości te były odbierane przez władze państwowe oraz w jaki sposób próbowano osłabić ich oddziaływanie. Chociaż wiele z opisywanych tutaj działań aparatu bezpieczeństwa i administracji było realizowanych w mniejszej, czy też większej skali w całym kraju, to region ten miał też kilka cech, które go spośród nich wyróżniały. Jedną z nich był fakt, że to tutaj znajdowały się siedziby aż trzech diecezji, przeciwko duchowieństwu i wiernym których prowadzono działania represyjne. Ciekawym zagadnieniem był też stosunek ludności prawosławnej, zamieszkującej wschodnie tereny województwa, do organizacji i przebiegu uroczystości milenijnych. Problem ten był tym bardziej istotny, że obchody przez przynajmniej część duchownych tego wyznania odbierane były jako zagrożenie dla wpływów Cerkwi prawosławnej.

KRZYSZTOF SYCHOWICZ

Les démarches des autorités communistes liées aux cérémonies à l'occasion du Millénaire de l'état polonais organisées à Łomża et Drohiczyn (1966)

Résumé

Les cérémonies à l'occasion du Millénaire du Baptême de la Pologne, furent sans aucun doute l'un des plus grands événements dans le pays, grâce non seulement au caractère politique que leur conféraient les autorités communistes, mais avant tout grâce à leur signification religieuse et morale. Entraînant toute une série de démarches dirigées contre l'Eglise catholique, l'attitude austère des autorités ainsi que la longue période de préparatifs

qui précéda les principales cérémonies de 1966, jouèrent un rôle important.

Même si les principales cérémonies sur le territoire de la voïvodie de Białystok eurent lieu dans la deuxième moitié de 1966 r., les informations sur les préparatifs furent rassemblées déjà depuis le début de l'année. Le 1er mars 1966, l'adjoint au Chef Régional de la Milice pour la Sécurité à Białystok, le colonel Leon Sobczyk informa le chef de la Section Autonome d'Organisation au sein du Commissariat Régional de la Milice, le capitaine Edward Rodziewicz, que le programme des célébrations du Millénaire du baptême de la Pologne à Drohiczyn fut élaboré à partir des directives désignées par le programme national. Il constata entre autres que le jubilé eut principalement un caractère marial, ecclésiastique, national et pastoral. Cependant, selon le Service pour la Sécurité à Łomża, premier village de la voïvodie où devaient venir des représentants de l'Episcopat, le clergé local entreprit l'organisation des célébrations millénaires par étapes après que les discussions officielles sur le manifeste furent terminées. Dans le cadre du pèlerinage sur l'itinéraire millénaire organisé du 6 au 7 août 1966, 42 évêques et 107 prêtres du diocèse vinrent ensemble dans la ville avec le cardinal Stefan Wyszyński. De tous les sermons, le plus critiqué fut celui prêché par le cardinal Wyszyński et l'archevêque Kominek. A Łomża ainsi qu'à Drohiczyn (1-2 octobre 1966) furent organisées diverses fêtes et manifestations, afin d'éloigner les jeunes et la société des célébrations. Dans ces villes, le Service de Sécurité fut très actif, en utilisant son réseau d'espions.

L'exemple de Łomża et Drohiczyn permet de juger de l'attitude des autorités nationales envers ces célébrations ainsi que de leurs démarches pour amenuiser leur signification. Même si beaucoup d'actions décrites dans l'article, furent menées par l'appareil de sécurité et d'administration dans l'ensemble du pays, cette région connut quelques situations spécifiques. L'une d'entre elles fut liée au fait qu'elle comprenait trois diocèses avec le clergé et les fidèles, contre qui fut organisée une série de représailles. En outre, l'attitude de la population orthodoxe, résidant sur le territoire est de la voïvodie, face à l'organisation et le déroulement des célébrations millénaires, s'avéra être un phénomène intéressant. Ce problème fut d'autant plus important que les célébrations furent perçues par une partie des prêtres de ce culte, comme une menace pour l'Eglise orthodoxe.

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

KRZYSZTOF SYCHOWICZ – absolwent historii Uniwersytetu Wrocławskiego, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (2001), pracownik OBEO IPN w Białymstoku. Członek Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej. Zajmuje się działaniami władz komunistycznych przeciwko Kościołowi katolickiemu i środowisku oświatowemu na terenie Polski północno-wschodniej. Współautor książki *Marzenia o Orle w koronie* (2004) oraz pakietu edukacyjnego *Podziemie niepodległościowe w woj. białostockim w latach 1944-1956* (2001). Publikował m.in. w „Studiach Podlaskich”, „Znad Pisy” i „Ziemi Łomżyńskiej”.